

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ПАВЛА ТИЧИНИ

БАЛДИНЮК Олена Дмитрівна

УДК 371.134:78:37.036:373.3

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ДОСВІДУ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
ПОБІРЧЕНКО Наталія Семенівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
БРИЛІН Борис Андрійович,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
професор кафедри музикознавства
та інструментальної підготовки;

кандидат педагогічних наук
ЗАЛБОВСЬКА-ІЛЬНИЦЬКА Зоя Володимирівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки
та педагогічної майстерності.

Захист дисертації відбудеться 21 грудня 2011 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 74.053.01 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2).

Автореферат розіслано 18 листопада 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Коляда

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасному суспільстві, що переживає період трансформацій соціально-економічних засад суспільного життя, першочерговими стають завдання налагодження ефективної соціальної взаємодії, утвердження людини як найвищої соціальної цінності, гармонізації стосунків людини і навколишнього середовища, гуманізації взаємин між людьми. Іншими словами, все більшого значення в суспільному житті набуває спілкування – універсальний механізм входження індивіда в соціум. З огляду на такі завдання впливає, що школа має цілеспрямовано готувати дітей не лише до пізнання світу та продуктивної праці, а й до ефективного спілкування, причому молодший шкільний вік у цьому аспекті є важливим і відповідальним, бо саме в цей період учні оволодівають основами сприйняття, розуміння й оцінювання навколишнього середовища, інших людей і самих себе, вони набувають комунікативного досвіду. Очевидно тому, з урахуванням вказаної тенденції, у Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Національній доктрині розвитку освіти, що є концептуальними орієнтирами розвитку освіти на тривалу перспективу, а також у новому Державному стандарті початкової загальної освіти як пріоритетні напрями розвитку визначені гуманізація, гуманітаризація, формування соціальної та комунікативної компетентності, тобто окреслено завдання формування у дітей досвіду міжособистісного спілкування.

У зв'язку з цим, на зміну усталеним підходам до формування особистості має прийти полісуб'єктний, особистісно-розвивальний підхід, за якого у педагогічній взаємодії вихователя і вихованця дитина ставиться в позицію активної сторони. Реалізація такого підходу передбачає поступове становлення дитини як суб'єкта спілкування, розвиток її комунікативних потреб і здібностей, результатом чого стає набуття нею певного комунікативного досвіду. Отже, перед учителем початкової школи постає принципово нове, важливе завдання – навчити дитину спілкуватися, допомогти школяреві-початківцю освоювати нелегку науку людської взаємодії, розвивати його комунікативний потенціал, учити розуміти товаришів по спільній діяльності, адекватно сприймати і оцінювати міжособистісні стосунки і самого себе. Потужним засобом у розв'язанні означеного завдання може і повинно виступити мистецтво, яке за своєю природою є комунікативним.

Провідною передумовою збагачення комунікативного досвіду молодших школярів, зокрема засобами мистецтва, має бути особистісна професійна готовність учителя до такого виду діяльності. На жаль, масовий досвід роботи початкової ланки загальноосвітніх шкіл свідчить, що ефективній комунікації, як правило, дітей не навчають. Це є прямим свідченням недостатньої підготовки педагогічних кадрів до вирішення проблеми формування дітей молодшого шкільного віку як суб'єктів спілкування. Учителі початкової школи належним чином не використовують потенційні можливості різновидів мистецтва як засобу формування комунікативного досвіду учнів.

Різні аспекти підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності розглядаються в наукових дослідженнях, а саме: концептуальні основи формування особистості вчителя (В. Андрущенко, С. Архангельський, І. Бех, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Кузьміна, А. Маркова, А. Мудрик, В. Сластьонін та ін.); зміст, форми та методи навчально-виховної роботи у педагогічному ВНЗ (О. Абдулліна, А. Алексюк, Н. Гузій, І. Зязюн, О. Коберник, В. Кузь, Д. Пащенко, Н. Побірченко, О. Савченко, Н. Ничкало, В. Сластьонін, Л. Хоружа та ін.); інноваційні технології підготовки, зокрема інтерактивні (В. Бондар, О. Комар, М. Лещенко, О. Пометун та ін.); методи навчання спілкування студентів педагогічних ВНЗ, формування комунікативних умінь у майбутніх учителів (Н. Волкова, О. Гаврилюк, В. Кан-Калік, І. Комарова, Є. Проворова, Л. Савенкова, І. Сипченко, Т. Яценко та ін.).

Утвердження дитиноцентричної парадигми освітнього процесу, в якій суб'єктом і метою виступає особистість учня, все більше пов'язується з «посиленням художньо-творчого компонента в початковій школі» (О. Біла). Окремим аспектам художньо-естетичної діяльності майбутніх педагогів присвятили свої наукові дослідження Б. Брилін, В. Бутенко, М. Лещенко, Л. Масол, О. Алексюк, Г. Падалка, О. Федій, О. Хижна, О. Щолокова та ін. Виявлення чинників, що сприяють формуванню професійної культури майбутнього вчителя, зокрема мистецького профілю, знайшло відображення в дисертаційних дослідженнях А. Гордійчук, К. Джеджери, Т. Іванової, В. Полторацької, Ф. Растригіної, О. Рудницької та ін.

У контексті питання формування комунікативного досвіду на особливу увагу заслуговують дисертаційні роботи, присвячені проблемі комунікативної професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема до організації спілкування учнів у процесі розвивальних ігор (Л. Філатова), формування комунікативних умінь учнів в умовах відкритої соціально-педагогічної системи (Н. Котух), соціалізації учнів засобами театрального мистецтва (Л. Зімакова), попереджувально-корекційної роботи з учнями (О. Баранова), формування комунікативної компетентності молодших школярів (З. Залібовська-Гльницька).

Хоча нині науковці усвідомлюють важливість комплексного підходу до використання культурологічного впливу різновидів мистецтва на становлення особистості, однак проблема підготовки учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів у процесі художньо-педагогічного спілкування ще не стала предметом окремого дослідження.

З огляду на свою актуальність проблема потребує розв'язання, чого можна досягти, подолавши низку суперечностей, а саме:

- між комунікативною природою мистецтва і недостатньою професійною підготовленістю майбутнього педагога до художньо-педагогічної взаємодії;
- між синкретичним художньо-образним типом мислення дітей молодшого шкільного віку, їх схильністю до емоційного співпереживання художнього образу і готовністю вчителя компетентно реалізувати

виховний потенціал мистецтва у розвитку комунікативного досвіду дитини;

- між сучасними вимогами освітньої практики з її пріоритетами суб'єкт-суб'єктної діалогічної взаємодії та недостатнім рівнем підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійно-педагогічного спілкування.

Актуальність, теоретична і практична значущість вказаної проблеми, її недостатня розробленість у педагогічній науці та практиці, а також необхідність подолання вказаних суперечностей зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Підготовка майбутнього вчителя до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з науково-дослідною темою «Формування компетентного вчителя в умовах освітнього середовища педагогічного вищого навчального закладу» (державний реєстраційний № 0111U007536) лабораторії педагогічної компетентності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Тема дослідження затверджена рішенням ученої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 13 від 26.06.2006 р.) та узгоджена в Раді з координації досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 7 від 26.09.2006 р.).

Мета дослідження – визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови професійної підготовки майбутнього вчителя до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва.

Гіпотеза дослідження. Ефективність процесу підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва суттєво підвищується за таких педагогічних умов: стимулювання зацікавленості студентів означеним напрямом професійної діяльності, розвиток потреби і здатності майбутнього вчителя до свідомого вдосконалення себе як суб'єкта художньо-педагогічного спілкування; формування художньо-комунікативної компетентності учителя як передумови дієвого використання надбань мистецтва у процесі навчання дітей спілкування; забезпечення змістово-технологічного аспекту вказаної підготовки, що передбачає засвоєння студентами теоретичних знань про дитину як суб'єкта спілкування та художньо-комунікативний потенціал мистецтва, оволодіння практичними вміннями творчо використовувати різновиди мистецтва як засіб формування комунікативного досвіду молодших школярів.

Відповідно до мети і гіпотези було визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити педагогічну інтерпретацію поняття «комунікативний досвід особистості» та виявити можливості різних видів мистецтва щодо формування цього феномену у дітей молодшого шкільного віку.

2. Розкрити зміст і структуру культури художньо-педагогічного спілкування вчителя початкової школи.

3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні підготовки студентів до художньо-педагогічної взаємодії з вихованцями.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови професійної підготовки студентів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка вчителя початкової школи у системі вищої педагогічної освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва.

Для вирішення поставлених завдань та перевірки гіпотези використані **методи дослідження**: *теоретичні* – ретроспективний та структурно-функціональний аналіз, абстрагування, порівняння, класифікація, систематизація, – які сприяли з'ясуванню стану досліджуваної проблеми в науковій літературі, осмисленню сутності феномену мистецького спілкування та визначенню структури культури художньо-педагогічного спілкування вчителя, уточненню поняттєвого апарату, виявленню та теоретичному обґрунтуванню педагогічних умов підвищення ефективності підготовки студентів до мистецького спілкування; метод моделювання для конструювання змістово-компонентної моделі формування культури художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя; *емпіричні* – анкетування, тестування, бесіда, рейтинг, педагогічне спостереження, вивчення навчальної документації для виявлення реального стану підготовленості майбутніх учителів до ефективної мистецької комунікації, дослідження рівнів сформованості культури художньо-педагогічного спілкування студентів на констатувальному та контрольному етапах експериментальної роботи; формувальний експеримент для перевірки теоретичного прогнозу щодо ефективності запропонованих засобів підготовки студентів до використання комунікативного потенціалу мистецтва у процесі художньо-педагогічної взаємодії; статистичні та графічні методи обробки експериментальних даних для забезпечення об'єктивності діагностики та достовірності одержаних результатів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2005–2010 рр. на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Херсонського державного університету, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. До педагогічного експерименту було залучено 378 студентів, 25 учителів загальноосвітніх шкіл.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

уперше визначено та обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва (стимулювання зацікавленості студентів означеним напрямом професійної діяльності,

розвиток потреби і здатності майбутнього вчителя до свідомого вдосконалення себе як суб'єкта художньо-педагогічного спілкування; формування художньо-комунікативної компетентності учителя як передумови дієвого використання надбань мистецтва у процесі навчання дітей спілкування; забезпечення змістово-технологічного аспекту вказаної підготовки, що передбачає засвоєння студентами теоретичних знань про дитину як суб'єкта спілкування та художньо-комунікативний потенціал мистецтва, оволодіння практичними вміннями творчо використовувати різновиди мистецтва як засіб формування комунікативного досвіду молодших школярів);

уточнено сутність і структуру феномену «культура художньо-педагогічного спілкування вчителя початкової школи» як кінцевої мети підготовки студентів до розвитку комунікативного потенціалу учнів засобами мистецтва: цілеспрямовуюча (культура педагогічного цілепокладання) і реалізуюча (культура суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії) підсистеми суб'єкта, поєднані на основі зворотного зв'язку (рефлексивна культура педагога) та визначено її компоненти (потребнісно-аксіологічний, інформаційно-когнітивний, операційно-поведінковий, емоційно-вольовий, оцінно-рефлексивний); критерії та показники сформованості готовності студента до художньо-педагогічного спілкування;

удосконалено зміст і методику художньо-мистецької та комунікативної професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи (оновлено зміст, форми і методи навчання студентів художньо-педагогічного спілкування та форми контролю за їхньою навчальною діяльністю).

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та апробації методики підготовки студентів – майбутніх учителів початкової школи до формування комунікативного досвіду учнів у процесі художньо-мистецького спілкування; оновленні змісту навчальних дисциплін художньо-мистецького циклу («Музичне виховання і основи хореографії з методикою викладання», «Образотворче мистецтво з методикою викладання») та програми педагогічної практики студентів напряму підготовки 6.010102 «Початкове навчання»; розробці навчальної програми та навчально-методичного забезпечення вивчення спецкурсу «Формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва».

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у ВНЗ, у системі післядипломної освіти педагогічних працівників, учителями-практиками школи I ступеня.

Основні положення, висновки й рекомендації, складені на основі матеріалів дослідження, *впроваджено* у практику роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 816/01 від 27.05.2011 р.), Херсонського державного університету (довідка

№ 07-12/1917 від 01.11.2011 р.), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка № 95 від 18.10.2011 р.).

Особистий внесок здобувача. У навчальному посібнику «Соціально-педагогічна практика (літня педагогічна)» (2009) автору належить розділ «На допомогу студенту-практиканту» (3,04 друк. арк.). У колективній монографії «Мистецтво в контексті освіти: теорія та практика» (2011) внеском автора дисертаційної роботи є параграф «Соціально-комунікативний потенціал мистецтва у процесі становлення дитини як суб'єкта спілкування» (1,35 друк. арк.).

Апробація результатів дисертації. Результати та висновки дослідження доповідалися на наукових конференціях та семінарах різного рівня, зокрема *міжнародних*: «Психолого-педагогічні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства» (Київ, 2000); «Роль едукативного середовища у підготовці вчителя сільської школи» (Умань, 2007), «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Умань, 2008), «Освітні вимірювання в інформаційному суспільстві» (Київ, 2010), «Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор» (Ялта, 2011), «Формування особистості, Людини в закладах освіти» (Черкаси, 2011), «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2011); *всеукраїнських*: «Підготовка педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах у контексті процесів глобалізації» (Умань, 2005), «Сучасні технології розвитку професійності майбутніх учителів» (Умань, 2008), «Організаційно-методичне забезпечення неперервної освіти в умовах реформаційних процесів» (Черкаси, 2009), «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2010), «Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін» (Суми, 2011); місцевих та регіональних наукових та методичних семінарах для вчителів початкової школи; звітних науково-практичних конференціях Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, 2005–2011).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладено у 20 публікаціях автора, з них 1 монографія (у співавторстві), 1 навчальний посібник (у співавторстві), 1 словник-довідник, 9 одноосібних статей у наукових фахових виданнях, 8 тез доповідей і матеріалів науково-практичних конференцій та семінарів.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 252 сторінки, з них 192 сторінки основного тексту і 23 сторінки додатків. Список використаних джерел охоплює 333 найменування. Робота містить 10 таблиць і 5 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, гіпотезу, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію і

впровадження основних наукових положень, відомості про публікації та структуру роботи.

У першому розділі – *«Художньо-педагогічна комунікація як наукова проблема»* – розглянуто теоретико-методологічні основи професійної підготовки вчителя початкової школи до художньо-педагогічного спілкування в контексті сучасних парадигм освіти, розкрито сутність та виокремлено структурні компоненти комунікативного досвіду особистості молодшого школяра, виявлено і проаналізовано педагогічний потенціал мистецтва у процесі формування комунікативного досвіду дитини.

Розкрито сутність різних підходів – когнітивно-інформаційного, особистісного, компетентнісного, культурологічного, синергетичного та інших – до підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва в контексті людиноцентричної освітньої парадигми, якою мають бути обумовлені пріоритети вітчизняної освіти. Обґрунтовано, що за культурологічного підходу кінцевою метою підготовки студентів до розвитку комунікативного потенціалу учнів засобами мистецтва має бути сформованість у майбутніх учителів культури художньо-педагогічного спілкування (КХПС) як універсальної категорії, яка охоплює характеристики технологічної майстерності й багатство внутрішнього світу, виступає інтегративним показником соціальної і професійної зрілості педагога у сфері художньо-педагогічної комунікації. Формування КХПС вчителя початкової школи визначається здатністю особистості фахово діяти в педагогічній, комунікативній та художньо-мистецькій площинах.

З'ясовано, що категорія «досвід» розглядається у філософській (О. Аверін, М. Вахтомін, М. Єсипчук, В. Іванов, І. Зязюн, В. Панов, В. Швирьов та ін.) та психолого-педагогічній літературі (О. Артем'єва, Є. Ануфрієв, Ю. Бабанський, В. Бондар, Л. Воробйова, В. Краєвський, О. Лактіонов, І. Лернер, К. Платонов, Т. Титаренко, Н. Чепелева, О. Фрідман та ін.) у взаємозв'язку з поняттями «переживання», «практика», «діяльність». Досвід не може бути нічим іншим, як досвідом діяльності, а його носієм є суб'єкт цієї діяльності. Аналіз науково-теоретичних досліджень дає підстави інтерпретувати комунікативний досвід як практично-дієву форму присвоєння суб'єктом способів (засобів, механізмів) комунікативної діяльності, вільне володіння якими уможливорює ефективну соціальну взаємодію і є передумовою гармонійного становлення особистості. У цілісному комунікативному досвіді суб'єкта виокремлено такі підструктури: досвід пізнання соціальних об'єктів (соціально-перцептивний досвід); досвід соціальних відносин (досвід соціальних почуттів, суб'єктивно-вибіркових ціннісних ставлень); досвід комунікативної поведінки (дієво-вчинковий досвід). Детально описано вияви комунікативного досвіду та особливості його становлення в молодшому шкільному віці.

Зроблено висновок, що в системі педагогічних заходів, спрямованих на формування комунікативного досвіду молодшого школяра, свою особливу «нішу» може і повинно зайняти мистецтво, осягнення якого дитиною має

розглядатися як особливий вид спілкування – художня комунікація, що ґрунтується на соціально-комунікативній, суб'єкт-суб'єктній природі мистецтва, діалогізмі художньо-естетичного ставлення.

Формувальний вплив мистецтва полягає в тому, що воно не лише збагачує і розширює індивідуальний комунікативний досвід, а й дає дитині вже певним чином організований, художньо осмислений і сконцентрований у художніх образах досвід соціальної взаємодії. Під час сприйняття мистецького твору актуалізуються емоційно-психологічні механізми ідентифікації, співпереживання, синхронізації, навіювання, наслідування, які за своєю суттю є базовими механізмами спілкування.

У другому розділі – *«Оптимізація процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до художньо-педагогічної комунікації»* – обґрунтовано структурно-функціональну модель особистості вчителя початкової школи як суб'єкта художньо-педагогічного спілкування, виявлено критерії й показники професійної готовності майбутніх учителів до художньо-педагогічної комунікації, теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва.

У процесі дослідження з'ясовано, що феномен КХПС має складну структуру, в якій виділяємо цілеспрямовуючу і реалізуючу підсистеми, що поєднуються на основі підсистеми зворотного зв'язку. Як будь-яка складна структура КХПС має свої компоненти, а саме: потребнісно-аксіологічний, інформаційно-когнітивний, операційно-поведінковий, емоційно-вольовий, оцінно-рефлексивний. Виділено критерії та показники, що окреслюють внутрішньосистемні зв'язки компонентів структури особистості вчителя як суб'єкта художньо-педагогічного спілкування.

Для *цілеспрямовуючої підсистеми* (культура педагогічного цілепокладання) – професійна ідентичність (показники за потребнісно-аксіологічним компонентом: культуровідповідна ціннісно-смілова комунікативна позиція; естетично-ціннісні орієнтації; зацікавленість в оволодінні технологією мистецької комунікації; комунікативність; показники за інформаційно-когнітивним компонентом: художньо-мистецька ерудованість; комунікативний тезаурус; діалогічне художньо-образне мислення; емпатійність).

Для *реалізуючої підсистеми* (культура суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії) – комунікативна ефективність (показники за операційно-поведінковим компонентом: володіння засобами художньо-педагогічної комунікації; педагогічно доцільна комунікативна поведінка; вербально-виконавська інтерпретація художніх творів; креативність; показники за емоційно-вольовим компонентом: здатність здійснювати регулятивний вплив на процес художньо-педагогічної комунікації та його учасників; емоційна експресивність; педагогічна врівноваженість; цілеспрямованість).

Для *підсистеми зворотного зв'язку* (рефлексивна культура педагога) – соціальна та професійна зрілість учителя (показники за оцінно-рефлексивним компонентом: уміння контролювати й оцінювати інформацію про розгортання

процесу спілкування відповідно до мети та професійних еталонів-цінностей; здатність співвідносити власні художньо-мистецькі та комунікативні можливості й потреби з професійними вимогами; рефлексивність).

Аналіз змістового наповнення дисциплін «Музичне виховання і основи хореографії з методикою викладання», «Образотворче мистецтво з методикою викладання» засвідчив, що питання комунікативної природи мистецтва належним чином не актуалізовані, не здійснюється цілеспрямована підготовка майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва. У зв'язку з цим спостерігається певна звуженість художньо-мистецького кругозору студентів, переважання інтуїтивних способів осягнення творів мистецтва та стереотипний характер словесно-виконавської інтерпретації художніх образів, стихійність набуття ними художньо-комунікативного досвіду, значною мірою відірваного від потреб майбутньої професійної діяльності.

На основі аналізу наукової психолого-педагогічної літератури визначено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва. Зроблено висновок, що ефективність процесу підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва суттєво зростає за таких педагогічних умов:

- стимулювання зацікавленості студентів означеним напрямом професійної діяльності, розвиток потреби і здатності майбутнього вчителя до свідомого вдосконалення себе як суб'єкта художньо-педагогічного спілкування;
- формування художньо-комунікативної компетентності учителя як передумови дієвого використання надбань мистецтва у процесі навчання дітей спілкування;
- забезпечення змістово-технологічного аспекту вказаної підготовки, що передбачає засвоєння студентами теоретичних знань про дитину як суб'єкта спілкування та художньо-комунікативний потенціал мистецтва, оволодіння практичними вміннями творчо використовувати різновиди мистецтва як засіб формування комунікативного досвіду молодших школярів.

У третьому розділі – *«Експериментальна перевірка педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва»* – розкрито організацію, програму та методику проведення дослідно-експериментальної роботи, висвітлено зміст та результати формувального етапу дослідження.

На етапі констатувального експерименту вивчався початковий рівень сформованості КХПС майбутнього вчителя (основні методи дослідження – письмове і усне опитування, бесіда, експертна оцінка, вивчення результатів діяльності студентів, методи математичної статистики). Визначено показники трьох рівнів – високий (творчо-перетворювальний), середній (адаптивно-репродуктивний), низький (стереотипно-нормативний), які характеризують

КХПС особистості вчителя (основна ознака – домінуючий характер суб'єкт-суб'єктної взаємодії).

Високий (творчо-перетворювальний) рівень сформованості КХПС майбутнього вчителя характеризується яскраво вираженою гуманістичною спрямованістю діалогічної художньо-педагогічної взаємодії, високим рівнем розвитку естетично-ціннісних орієнтацій. Для таких студентів характерний стійкий інтерес до художньо-педагогічного спілкування, задоволення від процесу комунікативної діяльності. Вони добре усвідомлюють сутність мистецької комунікації, мають системні знання про особливості та розмаїття технологій художньо-педагогічного спілкування, здатні креативно їх застосовувати для формування комунікативного досвіду молодших школярів. У процесі вербально-виконавської інтерпретації художніх творів демонструють образність і змістовність пояснень, естетичну виразність подачі матеріалу, виявляють своє ставлення до художніх образів. Адекватно оцінюють власний художньо-комунікативний потенціал, здатні співвідносити його з професійними вимогами та на основі педагогічної рефлексії ставити перед собою і реалізувати завдання особистісного і професійного самовдосконалення.

Середній (адаптивно-репродуктивний) рівень сформованості КХПС майбутнього вчителя характеризується наявністю культуровідповідної ціннісно-сміслової комунікативної позиції, достатнім рівнем розвитку естетично-ціннісних орієнтацій. Для таких студентів характерне загалом позитивне ставлення до художньо-педагогічного спілкування; як правило, вони дістають задоволення від процесу комунікативної діяльності. Усвідомлюють сутність мистецької комунікації, ознайомлені зі способами і засобами її здійснення, проте у процесі художньо-педагогічного спілкування схильні до репродуктивного характеру взаємодії з учнями, що часто призводить до творчої скутості, втрати емоційної відкритості та безпосередності художнього переживання у мистецькій комунікації з дітьми. Майбутні учителі, віднесені до цього рівня, здатні рефлексувати власні комунікативні особливості, контролювати їх прояв у процесі художньо-педагогічного спілкування, однак прагнення розвивати свій художньо-естетичний та комунікативний потенціал демонструють епізодично, потребуючи при цьому допомоги викладача.

Низький (стереотипно-нормативний) рівень сформованості КХПС майбутнього вчителя характеризується слабо вираженою потребою у художньо-педагогічному спілкуванні, недостатнім рівнем розвитку естетично-ціннісних орієнтацій. Такі студенти рідко одержують задоволення від спілкування з дітьми. Вони мають поверхові знання про сутність мистецької комунікації та способи і засоби її здійснення, обмежену художню ерудицію, виявляють невміння самостійно розбиратися в образно-змістових характеристиках художнього твору, у процесі його вербально-виконавської інтерпретації не враховують вікових можливостей сприймання мистецтва молодшими школярами, їм притаманний стереотипно-нормативний характер суб'єкт-суб'єктної взаємодії з дітьми. Рівень сформованості власних професійно значущих комунікативних якостей оцінюють неадекватно, оскільки

має місце нерозвиненість рефлексивного мислення; вони позбавлені мотивації до цілеспрямованого особистісно-професійного саморозвитку у сфері мистецької комунікації.

Констатувальний експеримент показав, що у більшості студентів (84,6 %) переважає стереотипно-нормативний рівень сформованості КХПС, що свідчить про їхню недостатню професійну підготовленість до розв'язання завдань художньо-педагогічної діяльності в загальноосвітній школі, формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва. Одержані в результаті експерименту дані дали підстави для висновку про необхідність пошуку нових шляхів, форм і методів удосконалення підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва.

На формувальному етапі експерименту перевірі підлягало припущення про ефективність обґрунтованих педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва.

Основними засобами апробації визначених педагогічних умов стали: 1) авторський спецкурс «Формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва»; 2) оновлення змісту домінантних дисциплін художньо-мистецького циклу («Музичне виховання і основи хореографії з методикою викладання», «Образотворче мистецтво з методикою викладання») через зосередження уваги на комунікативних функціях мистецтва; 3) забезпечення міжпредметного характеру художньо-творчої діяльності студентів; 4) апробація та вдосконалення набутого досвіду художньо-комунікативної взаємодії під час педагогічної практики.

Апробація обґрунтованих педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів передбачала етапність цього процесу.

Метою *початкового етапу* (спонукального) була мотиваційно-ціннісна підготовка майбутніх вчителів початкової школи до художньо-педагогічного спілкування, яка передбачала: стимулювання інтересу до мистецької комунікації, формування позитивного емоційного ставлення до навчально-творчої діяльності та спонукальних мотивів самовдосконалення. На цьому етапі у процесі освоєння оновленого змісту навчальних дисциплін «Музичне виховання і основи хореографії з методикою викладання» та «Образотворче мистецтво з методикою викладання» відбувалося коригування уявлень студентів про сутність художньо-мистецької комунікації, збагачення знань про комунікативний характер виражальних засобів різних видів мистецтва. Здійснювалася систематизація фонду мистецьких знань студентів на основі кращих художніх взірців (класичні твори, народна творчість), навчального матеріалу чинних програм початкової школи.

Використовувалися групові та індивідуальні форми роботи зі студентами; методи діалогічної взаємодії та художнього полілогу, стимулювання до створення самостійних словесно-виконавських інтерпретацій творів мистецтва,

індивідуальні бесіди для виявлення естетично-ціннісних орієнтацій, зацікавленості в оволодінні технологією мистецької комунікації.

Під час *основного етапу* (формульовано-конструктивного) у навчальний процес підготовки майбутніх фахівців було запроваджено авторський спецкурс «Формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва», який передбачав лекційну, практичну форми навчання та самостійну роботу студентів. Мета спецкурсу – дати студентам систематизовані знання про комунікативну природу мистецтва, про дитину як суб'єкта мистецького спілкування, сформувати у майбутніх учителів початкової школи потребу і здатність ефективно використовувати потенціал різновидів мистецтва у процесі формування комунікативного досвіду учнів, стимулювати подальше особистісне самовдосконалення у сфері мистецької комунікації.

Заняття були спрямовані на становлення студента як суб'єкта мистецького спілкування: формування культуровідповідної ціннісно-сислової комунікативної позиції, розвиток діалогічного художньо-образного мислення, емпатійності, креативності та емоційної експресивності; здійснювалась активізація творчого самовираження студентів у процесі створення вербально-виконавської інтерпретації художніх творів. Стимулювалося прагнення майбутніх учителів до оволодіння технологією мистецької комунікації.

При цьому використовувалися групові та індивідуальні (виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань, бесіди) форми роботи зі студентами; методи стимулювання навчальної діяльності, проблемно-пошуковий метод; інтерактивні технології, комунікативний тренінг, ігрові методики та елементи театральної педагогіки.

Завершальний етап (практико-орієнтований) дослідно-експериментальної роботи охоплював студентів-практикантів (IV курс), яких було спрямовано на самореалізацію у художньо-педагогічній взаємодії з дітьми, розвиток креативності та рефлексивності як інтегральних соціокультурних якостей учителя, закріплення здобутих на попередніх етапах знань, умінь та досвіду мистецької комунікації. У процесі виконання завдань програми педагогічної практики застосовувалися рольові ігри художньо-педагогічного спрямування, метод проектів (сценарна розробка мистецьких заходів, конспектів уроків з використанням комплексу мистецтв). Студенти набували практичного досвіду організації мистецьких комунікацій молодших школярів. Постійна увага приділялася аналізу мистецького спілкування, майбутні вчителі спрямовувалися на рефлексію художньо-педагогічної взаємодії з учнями, заохочувалися до творчого пошуку та самовдосконалення.

Ефективність практико-орієнтованого етапу дослідження забезпечувала опора на принцип виховання свідомого ставлення студентів до художньо-мистецького спілкування як основи майбутньої педагогічної творчості, на реалізацію ціннісного особистісно зорієнтованого підходу до осмислення комунікативного потенціалу мистецтва і його місця у власному професійному становленні. Провідним психологічним механізмом формування вказаної інтегральної якості майбутнього вчителя в умовах вищої школи виступала

художньо-педагогічна рефлексія, що детермінує готовність до осмислення мистецтва, власного досвіду спілкування з ним та використання мистецьких творів у навчально-виховній роботі з учнями.

Порівняльний розподіл студентів експериментальної й контрольної груп за рівнями сформованості КХПС у майбутніх учителів до формульовального етапу експерименту та після його завершення подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний розподіл студентів експериментальних і контрольних груп за рівнями сформованості КХПС до і після формульовального етапу експерименту (%)

Рівні	Констатувальний етап		Формульовальний етап	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Високий	-	-	14,5±0,07	33,64±0,06
Середній	15,4±0,08	13,64±0,07	39,6±0,08	43,64±0,09
Низький	84,6±0,1	86,36±0,1	45,9±0,08	22,72±0,1

Аналіз даних таблиці 1 свідчить, що в результаті формульовального експерименту студенти експериментальної групи продемонстрували більш високі показники рівня сформованості КХПС. Так, в експериментальних групах після формульовального експерименту високий рівень сформованості КХПС у студентів зріс порівняно із констатувальним етапом на 33,64 %, а середній – на 30,0 %; низький рівень зменшився на 63,64 % . У контрольних групах високий рівень сформованості КХПС у студентів зріс на 14,5 %, середній – на 23,2 %; низький рівень зменшився на 38,7 %.

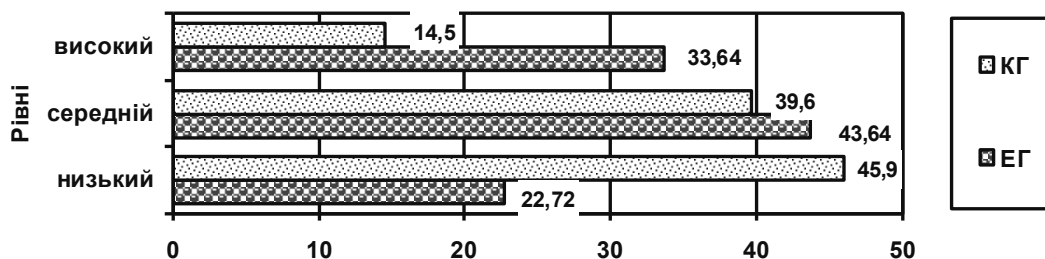

Рис. 1. Динаміка рівнів сформованості КХПС студентів експериментальної та контрольної груп на кінець формульовального експерименту (у %)

Отже, результати проведеного експерименту статистично підтвердили виразну позитивну динаміку (рис. 1) у формуванні КХПС майбутніх учителів, яка забезпечувалася вдосконаленням навчального процесу шляхом оновлення змісту навчальних дисциплін «Музичне виховання і основи хореографії з методикою викладання», «Образотворче мистецтво з методикою викладання», розробки і впровадження спецкурсу «Формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва» та вдосконаленої програми педагогічної

практики. Такі результати вказують на правомірність висунутої гіпотези, підтверджують ефективність запропонованих і впроваджених педагогічних умов підготовки майбутнього вчителя до формування у молодших школярів комунікативного досвіду засобами мистецтва, що дає змогу зробити висновки.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено науково-теоретичне узагальнення досліджуваної проблеми, представлене у вигляді теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов професійної підготовки майбутнього вчителя до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва.

1. Комунікативний досвід особистості розглядається як цілісне особистісне утворення, яке за своєю сутністю є практично-дієвою формою присвоєння суб'єктом способів (засобів, механізмів) комунікативної діяльності, що акумульовані в культурі, вільне володіння якими уможливорює ефективну соціальну взаємодію і є передумовою гармонійного становлення особистості. Заданий культурою досвід спілкування як оволодіння суб'єктом технологією комунікативної діяльності (в єдності її способів і засобів) слугує інструментом входження в соціум, прилучення до світу людей, виступає передумовою і соціокультурною основою комунікативної адекватності і продуктивності поведінки суб'єкта в ситуації спілкування.

У цілісному комунікативному досвіді суб'єкта виокремлено підструктури: досвід пізнання соціальних об'єктів (соціально-перцептивний досвід), досвід соціальних відносин (досвід соціальних почуттів, суб'єктивно-вибіркових ціннісних ставлень), досвід комунікативної поведінки (дієво-вчинковий досвід). Описано емпіричні вияви комунікативного досвіду та особливості його становлення в молодшому шкільному віці.

Доведено, що проблема формування комунікативного досвіду молодшого школяра є актуальною як для педагогічної теорії, так і для шкільної практики. У цьому процесі свою особливу «нішу» можуть і повинні зайняти різні види мистецтва, осягнення яких дитиною слід розуміти як особливий вид спілкування – художню комунікацію. Синкретичний художньо-образний тип мислення дітей молодшого шкільного віку, їх схильність до емоційного співпереживання художнього образу стають основою для ефективного формування комунікативного досвіду засобами мистецтва.

2. Обґрунтовано, що за культурологічного підходу кінцевою метою підготовки студентів до розвитку комунікативного потенціалу учнів засобами мистецтва має бути сформованість у майбутніх учителів культури художньо-педагогічного спілкування як універсальної категорії, яка охоплює характеристики технологічної майстерності й багатство внутрішнього світу, виступає інтегративним показником соціальної і професійної зрілості педагога у сфері художньо-педагогічної комунікації. Діалогічний характер художньо-мистецького спілкування вчителя з учнями забезпечує гуманістичну спрямованість педагогічного процесу, створює адекватні умови для

особистісного прийняття дитиною духовних і культурних цінностей, сприяє формуванню її комунікативного досвіду.

На основі аналізу філософської та психолого-педагогічної літератури в дисертації розкрито структуру (цілеспрямовуюча та реалізуюча підсистеми суб'єкта, поєднані на основі зворотного зв'язку) та компоненти (потребнісно-аксіологічний, інформаційно-когнітивний, операційно-поведінковий, емоційно-вольовий, оцінно-рефлексивний), що цілісно характеризують і розкривають сутність культури художньо-педагогічного спілкування вчителя.

3. Визначено критерії та показники, що окреслюють внутрішньосистемні зв'язки компонентів структури особистості вчителя як суб'єкта художньо-педагогічного спілкування. Такими виступають: для *цілеспрямовуючої підсистеми* (культура педагогічного цілепокладання) – професійна ідентичність (показники за потребнісно-аксіологічним компонентом: культуровідповідна ціннісно-смілова комунікативна позиція; естетично-ціннісні орієнтації; зацікавленість у оволодінні технологією мистецької комунікації; комунікативність; показники за інформаційно-когнітивним компонентом: художньо-мистецька ерудованість; комунікативний тезаурус; діалогічне художньо-образне мислення; емпатійність); для *реалізуючої підсистеми* (культура суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії) – комунікативна ефективність (показники за операційно-поведінковим компонентом: володіння засобами художньо-педагогічної комунікації; педагогічно доцільна комунікативна поведінка; вербально-виконавська інтерпретація художніх творів; креативність; показники за емоційно-вольовим компонентом: здатність здійснювати регулятивний вплив на процес художньо-педагогічної комунікації та його учасників; емоційна експресивність; педагогічна врівноваженість; цілеспрямованість); для *підсистеми зворотного зв'язку* (рефлексивна культура педагога) – соціальна та професійна зрілість учителя (показники за оцінно-рефлексивним компонентом: уміння контролювати й оцінювати інформацію про розгортання процесу спілкування відповідно до мети та професійних еталонів-цінностей; здатність співвідносити власні художньо-мистецькі та комунікативні можливості й потреби з професійними вимогами; рефлексивність).

Результатами педагогічної діагностики сформованості КХПС майбутнього вчителя початкової школи за визначеними критеріями встановлено три рівні вияву досліджуваної якості (стереотипно-нормативний, адаптивно-репродуктивний, творчо-перетворювальний). Констатувальний експеримент показав, що більшості студентів притаманний стереотипно-нормативний рівень сформованості КХПС, що свідчить про їхню недостатню професійну підготовленість до розв'язання завдань художньо-педагогічної діяльності в початковій школі.

4. Теоретично обґрунтовано та експериментально доведено, що ефективність процесу підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва суттєво підвищується за таких педагогічних умов: стимулювання зацікавленості

студентів означеним напрямом професійної діяльності, розвиток потреби і здатності майбутнього вчителя до свідомого вдосконалення себе як суб'єкта художньо-педагогічного спілкування; формування художньо-комунікативної компетентності учителя як передумови дієвого використання надбань мистецтва у процесі навчання дітей спілкування; забезпечення змістово-технологічного аспекту вказаної підготовки, що передбачає засвоєння студентами теоретичних знань про дитину як суб'єкта спілкування та художньо-комунікативний потенціал мистецтва, оволодіння практичними вміннями творчо використовувати різновиди мистецтва як засіб формування комунікативного досвіду молодших школярів.

Експериментальна перевірка педагогічних умов формування КХПС майбутніх учителів забезпечувалася впровадженою організаційно-методичною системою, яка передбачає: а) поетапне викладання систематизованого навчально-теоретичного і практичного матеріалу на засадах культурологічного підходу; б) реалізацію міжпредметних зв'язків, інтеграцію мистецького, комунікативного та педагогічного складників у змісті професійної підготовки; в) використання активних методів навчання; г) особистісно-орієнтований підхід до студентів з різним рівнем сформованості досліджуваної якості.

Позитивна динаміка розвитку готовності майбутнього вчителя до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва, одержані результати (стереотипно-нормативний рівень 45,9 % у КГ та 22,72 % в ЕГ, адаптивно-репродуктивний – 39,6 % КГ та 43,64 % ЕГ, творчо-перетворювальний – 14,5 % КГ та 33,64 % ЕГ) є свідченням того, що запропоновані педагогічні умови забезпечують ефективне виконання поставлених завдань і досягнення визначеної мети.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва. У його ході дослідження з'ясовано, що деякі аспекти цієї складної проблеми потребують подальшого розроблення. Зокрема, заслуговують на увагу такі питання, як вплив соціокультурного середовища і творчої атмосфери ВНЗ на формування професійної культури майбутніх учителів; використання елементів акторської майстерності у професійній підготовці студентів до мистецької комунікації; удосконалення культурологічної та загальнопедагогічної підготовки студентів з урахуванням особливостей художньо-педагогічного спілкування вчителя початкової школи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Мистецтво в контексті освіти: теорія та практика : монографія / [О. Д. Балдинюк, З. М. Сирота, В. В. Семенчук та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – 133 с.

Навчально-методичні видання

2. Робота педагога у сфері дозвілля : словник-довідник / [уклад.

- О. Д. Балдинюк]. – Умань : РВЦ «Софія», 2008. – 140 с.
3. Соціально-педагогічна практика (літня педагогічна) : навчальний посібник / О. Д. Балдинюк, С. О. Роєнко. – Умань : РВЦ «Софія», 2009. – 120 с.
Статті у наукових фахових виданнях
  4. Бортніченко О. Д. Становлення комунікативного досвіду молодшого школяра як педагогічна проблема / О. Д. Бортніченко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць [за заг. ред. : В. І. Євдокимова і О. М. Микитюка]. – Харків : ХДПУ, 1999. – Вип. 10. – С. 111–115.
  5. Бортніченко О. Д. Підготовка майбутніх учителів до професійно-педагогічного спілкування: соціокультурний аспект / О. Д. Бортніченко // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць / ред. кол. : Гузій Н. В. (відп. ред.) [та ін.]. – К. : НПУ, 1999. – Вип. 2. – С. 9–15.
  6. Бортніченко О. Д. Людинотворчий потенціал мистецтва у процесі становлення молодшого школяра як суб'єкта спілкування / О. Д. Бортніченко // Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол. : Кузь В. Г. (гол. ред.) [та ін.]. – К. : Науковий світ, 2000. – С. 34–39.
  7. Бортніченко О. Д. Різновиди мистецтва як засіб формування комунікативного досвіду молодшого школяра / О. Д. Бортніченко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць [за заг. ред. В. І. Євдокимова і О. М. Микитюка]. – Харків : ХДПУ, 2000. – Вип. 11. – С. 14–19.
  8. Бортніченко О. Д. Структурно-функціональний аналіз комунікативного досвіду молодшого школяра / О. Д. Бортніченко // Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол. : Кузь В. Г. (гол. ред.) [та ін.]. – К. : Науковий світ, 2001. – С. 22–29.
  9. Балдинюк О. Д. Формування культури художньо-педагогічного спілкування як мета підготовки майбутнього вчителя до педагогічної взаємодії: пошук методологічних орієнтирів / О. Д. Балдинюк // Зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол. : Мартинюк М. Т. (гол. ред.) [та ін.]. – К. : Міленіум, 2006. – Ч. 2 – С. 27–33.
  10. Балдинюк О. Д. Роль художньо-мистецького середовища у формуванні комунікативного досвіду школяра / Олена Балдинюк // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) [та ін.]. – Умань : РВЦ «Софія», 2007. – Вип. 21. – С. 143–148.
  11. Балдинюк О. Д. Інтегральні соціокультурні критерії сформованості майбутнього педагога як суб'єкта професійного спілкування / О. Д. Балдинюк // Вища освіта України. – 2008. – № 3 (дод. 2). – Тематичний вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – Т. 1. – С. 123–128.

12. Балдинюк О. Д. Розвиток дитини як суб'єкта спілкування засобами художньо-мистецького середовища / Олена Балдинюк // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) [та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – Вип. 35. – С. 186–193.

Тези доповідей та матеріали наукових конференцій

13. Бортніченко О. Д. Єдність креативного і нормативного у підготовці майбутнього вчителя до педагогічної комунікації / О. Д. Бортніченко // Творчість як спосіб буття дійсного гуманізму : матеріали 5-ї Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 13–14 трав. 1999 р.). – К. : НТУ «КПІ», 1999. – Ч. 2. – С. 217–219.
14. Балдинюк О. Д. Підготовка майбутнього вчителя до формування комунікативного досвіду школярів засобами мистецтва: пошук концептуальної моделі / О. Д. Балдинюк // Підготовка педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах у контексті процесів глобалізації : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., (Умань, 17–18 листоп. 2005 р.) / ред. кол. : Н. С. Побірченко (гол. ред.) [та ін.]. – К. : Міленіум, 2005. – С. 11–13.
15. Балдинюк О. Д. Художньо-мистецьке середовище як фактор формування комунікативного досвіду молодшого школяра / Олена Балдинюк // Роль едукативного середовища у підготовці вчителя сільської школи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Умань, 4–5 жовт. 2007 р.) / ред. кол. : Н. С. Побірченко (гол. ред.) [та ін.]. – Умань : РВЦ «Софія», 2007. – С. 34–36.
16. Балдинюк О. Д. Готовність – компетентність – майстерність – культура: до питання про сутність понять та їх кореляцію / Олена Балдинюк // Формування готовності викладача вищого навчального закладу до професійної діяльності : матеріали регіонального наук.-метод. семінару, (Умань, 17 груд. 2010 р.) / Уманськ. пед. ун-т ім. Павла Тичини / ред. кол. : Дудник О. В. [та ін.]. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – С. 11–14.
17. Балдинюк О. Д. Педагог як суб'єкт мистецького спілкування: до питання про структурно-функціональні характеристики / О. Д. Балдинюк // Проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців мистецьких дисциплін : матеріали Всеукр. відкритої наук.-практ. конф., (Суми, 7–9 квіт. 2011 р.). – Суми : Вінніченко М. Д., 2011. – С. 15–18.
18. Балдинюк О. Д. Концепт людиноцентризму як парадигмальна основа системи підготовки майбутнього вчителя / О. Д. Балдинюк // Формула особистості, людини в закладах освіти : матеріали восьмих Міжнар. Захаренківських пед. читань / за заг. ред. Прокопенко Л. І. – Черкаси : Вид. відділ ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2011. – С. 8–10.
19. Балдинюк О. Д. Компетентнісний підхід у світлі сучасних освітніх парадигм / О. Д. Балдинюк // Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Ялта, 10–12 берез. 2011 р.). – Ялта : РВНЗ КГУ, 2011. – Ч. 1. – С. 20–23.

20. Балдинюк О. Д. Сформованість потребнісно-аксіологічної підструктури суб'єкта спілкування як провідний критерій професійної готовності майбутніх учителів до художньо-педагогічної комунікації / О. Балдинюк // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і асп., (Луцьк, 10–11 трав. 2011 р.) : у 3 т. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – Т. 1. – С. 184–186.

АНОТАЦІЇ

Балдинюк О. Д. Підготовка майбутнього вчителя до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. – Умань, 2011.

У дисертаційному дослідженні визначено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів до формування комунікативного досвіду молодших школярів засобами мистецтва. Розроблено навчально-методичне забезпечення реалізації педагогічних умов підготовки студентів до визначеного напрямку професійної діяльності.

Розкрито зміст і структуру культури художньо-педагогічного спілкування майбутнього вчителя як кінцевої мети його підготовки до мистецької комунікації: цілеспрямовуюча (культура педагогічного цілепокладання) і реалізуюча (культура суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії) підсистеми суб'єкта спілкування, поєднані на основі зворотного зв'язку (рефлексивна культура педагога) та компоненти (потребнісно-аксіологічний, інформаційно-когнітивний, операційно-поведінковий, емоційно-вольовий, оцінно-рефлексивний). Виділено критерії та показники, які окреслюють внутрішньосистемні зв'язки компонентів структури особистості вчителя як суб'єкта художньо-педагогічної комунікації.

Ключові слова: комунікативний досвід молодших школярів, засоби мистецтва, культура художньо-педагогічного спілкування, підготовка майбутнього вчителя початкової школи, педагогічні умови.

Балдинюк Е. Д. Подготовка будущего учителя к формированию коммуникативного опыта младших школьников средствами искусства. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины. – Умань, 2011.

В диссертации осуществлено теоретическое обобщение и предложено новое решение научной проблемы подготовки будущего учителя к

формированию коммуникативного опыта младших школьников средствами искусства, определены компоненты, показатели и уровни сформированности будущего учителя как субъекта художественно-педагогического общения, выявлены и экспериментально проверены педагогические условия повышения эффективности указанной подготовки.

Уточнена сущность и структура феномена «культура художественно-педагогического общения» (КХПО) учителя начальной школы как конечной цели подготовки студентов к развитию коммуникативного потенциала учеников средствами искусства (целенаправляющая и реализующая подсистемы субъекта, взаимодействующие на основе обратной связи) и определены ее компоненты (потребностно-аксиологический, информационно-когнитивный, операционально-поведенческий, эмоционально-волевой, оценочно-рефлексивный).

Разработаны критерии и показатели, которые очерчивают внутрисистемные связи компонентов структуры личности учителя как субъекта художественно-педагогической коммуникации. Критериями выступают: для целенаправляющей подсистемы (культура педагогического целеполагания) – профессиональная идентичность; для реализующей подсистемы (культура субъект-субъектного педагогического взаимодействия) – коммуникативная эффективность; для подсистемы обратной связи (рефлексивная культура педагога) – социальная и профессиональная зрелость учителя. Установлено три уровня проявления исследуемого качества (стереотипно-нормативный, адаптивно-репродуктивный, творчески-преобразующий).

Экспериментально доказано, что эффективность процесса подготовки будущих учителей к формированию коммуникативного опыта младших школьников средствами искусства существенно повышается при педагогических условиях, каковыми являются: стимулированная заинтересованность студентов данным направлением профессиональной деятельности, развитая потребность и способность будущего учителя к сознательному совершенствованию себя как субъекта художественно-педагогического общения; сформированная художественно-коммуникативная компетентность учителя как предпосылка действенного использования потенциала искусства в процессе обучения детей общению; обеспеченный содержательно-технологический аспект указанной подготовки, которая предусматривает усвоение студентами теоретических знаний о ребенке как субъекте общения и художественно-коммуникативном потенциале искусства, овладение практическими умениями творчески использовать разновидности искусства как средства формирования коммуникативного опыта учеников.

Формирование КХПО будущих учителей обеспечивалось использованием комплекса форм и методов, единством теории и практики во время их подготовки к профессиональной деятельности. Выявлены пути повышения эффективности формирования КХПО будущих учителей начальной школы в процессе изучения дисциплин художественно-эстетического цикла, а именно: обновление содержания, форм и методов обучения студентов художественно-

педагогическому общению и форм контроля за их учебной деятельностью; создание эмоционального резонанса на основе диалогового общения; стимулирование творческого самовыражения студентов через художественно-коммуникативную деятельность; реализация ценностного личностно-ориентированного подхода к осмыслению коммуникативного потенциала искусства и его места в личном профессиональном становлении; опора на принцип воспитания сознательного отношения студентов к художественно-творческому общению как основе будущего педагогического творчества.

Позитивная динамика полученных результатов (стереотипно-нормативный уровень 45,9 % у КГ и 22,7 % у ЭГ, адаптивно-репродуктивный – 39,6 % КГ и 43,64 % ЭГ, творчески-преобразующий – 14,5 % КГ и 33,6 % ЭГ) является свидетельством того, что предложенные педагогические условия обеспечивают высокую эффективность подготовки будущего учителя к формированию у младших школьников коммуникативного опыта средствами искусства.

Ключевые слова: коммуникативный опыт младших школьников, средства искусства, культура художественно-педагогического общения, подготовка будущего учителя начальной школы, педагогические условия.

Baldyniuk O. D. Preparing future teachers to the formation of communicative experience of younger pupils by means of art. – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree, speciality 13.00.04 – the theory and methods of professional education. – Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna. – Uman, 2011.

The paper deals with theoretical generalizations and proposes a new solution of scientific problem of the future teacher's preparation to the formation of communicative experiences of younger pupils by means of art. The dissertation paper reveals the content and structure (purpose and implementing subsystem of the subject of communication, combined through the feedback) and components (needs and axiology, cognitive and informational, operational and behavioral, emotional and volitional, reflexive and estimative components), which integrally characterize the culture of teacher's artistic and pedagogical communication. The author highlighted some criteria and indicators that outline the intersystem components of the structure of teacher's personality as the subject of artistic and pedagogical communication.

The author theoretically justified and experimentally verified pedagogical conditions of the future teacher's formation of communicative experiences of young pupils by means of art. There was developed the list of teaching resources of educational conditions for students, prepared directly to a designated professional occupation.

The main results of the research were implemented in the educational process of higher education in Ukraine.

Key words: communicative experience of younger pupils, means of art, the culture of artistic and pedagogical communication, preparing of the future primary school teacher, pedagogical conditions.